

BIJ ALKMAAR BEGINT DE VICTORIE

Midden in de geschiedenis in Stedelijk Museum Alkmaar

Bij de tijd van ontdekkers en hervormers hoort het kenmerkende aspect over de Opstand in de Nederlanden. In de klas is het gezien de beperkte tijd niet mogelijk dit conflict tot in detail te bespreken. Om de stof levendiger te maken is het wel mogelijk sommige gebeurtenissen wat uitgebreider te belichten. Bezoek daarvoor eens een museum en koppel daar een les aan. En kies dan bijvoorbeeld voor het Beleg van Alkmaar.

Lisa Oskamp is
redacteur van Kleio.

Victorie! Het Beleg van Alkmaar in 1573 is de naam van een vaste tentoonstelling van het Stedelijk Museum Alkmaar over deze gebeurtenis. De tentoonstelling begint met een introductiefilm van circa vijf minuten waarin de aanloop naar de Opstand nog eens uitgelegd wordt. Toegelicht wordt het strategische belang van Alkmaar en dat het spannende tijden waren voor de burgers van Alkmaar. Nanning van Foreest, stadspensionaris, hield een dagboek bij en aan de hand daarvan wordt de bezoeker door deze periode geleid. Doorlopend zijn filmpjes te zien waarin een acteur in de rol van Van Foreest de bezoeker uitleg geeft over de stand van zaken op een bepaald moment. Via lijnen op de grond wordt de bezoeker rondgeleid door het verleden. Ahlam (15 jaar), een leerling uit vwo 4, is enthousiast: 'Je volgt de geschiedenis als een verhaal met beelden. Het voelt daardoor alsof je er middenin zit.'

CORRESPONDENTIE

Interessant aan de opzet is dat ervoor gekozen is de verschillende posities in dit conflict te tonen door van elke partij één persoon uit te lichten die de argumenten van een groep belicht. Jacob is een geus, Juan een Spaanse

soldaat, Dirk is een katholieke boerenzoon en Cornelia is een protestantse jonge vrouw van betere komaf. Door de tentoonstelling heen is steeds te zien en te horen wat de vier verschillende personages van de gebeurtenissen vinden. Robin (15 jaar) uit vwo 4 hierover: 'Je krijgt hierdoor een beeld over hoe mensen dachten over de situatie waar ze in zaten. Dat helpt hun beslissingen beter te begrijpen.' Door deze opzet wordt duidelijk dat de Opstand, of specifiek het Beleg van Alkmaar, geen logische weg van A naar B was, maar dat elke keuze het verloop van de gebeurtenissen op een bepaalde manier kan beïnvloeden. Vanaf het moment dat de geuzen werden binnengelaten, werd het een race tegen de klok voor de

Alkmaarders. Dit wordt getoond door het Alkmaarse tijdpad naast het Spaanse tijdpad te leggen waarbij we zien dat de Alkmaarders van half juli tot eind augustus 1573 nog hard werkten aan de vestingwerken, en de bestuurders elkaar brieven over en weer schreven. De Spanjaarden zaten ondertussen met heel andere problemen: het weer was ontzettend slecht en de soldaten hadden nog steeds geen soldij gekregen, waardoor muiterij dreigde. De hertog van Alva en Filips II voerden hier correspondentie over.

IN BEELD EN GELUID

De situatie verergerde toen de stad op 24 augustus werd ingesloten door de Spanjaarden. Het museum maakt dit zichtbaar

Links is het tijdpad van de Alkmaarders te zien en rechts (niet zichtbaar op de foto) dat van de Spanjaarden.

door een kaart van de stad op de vloer te tonen. Op sommige punten van de kaart staat een tafeltje, waarbij op het tafelblad ingezoomd wordt op het betreffende deel van de kaart. Aan de wanden eromheen hangen schilderijen waarop te zien is hoe de Spaanse troepen rondom Alkmaar gelegerd zijn. Doordat je deze doeken kunt koppelen aan de kaart zijn ze beter te duiden. Ook hier wordt de belegering weer van verschillende kanten getoond.

Het beroemde briefje dat timmerman Van der Mey in zijn polsstok verborg, is natuurlijk ook te bewonderen. En niet te vergeten de bestorming van de Spanjaarden – in beeld gebracht aan de hand van een schilderij waarop van bovenaf beelden geprojecteerd zijn; het geheel komt dan echt tot leven. Onder- tussen zijn via een koptelefoon

de, nagebootste, geluiden van de bestorming te horen en wordt een en ander verder uitgelegd. Aan het einde van de tijdlijn zijn een aantal skeletten te zien: slachtoffers van het beleg. Sommige verwondingen zijn nog zichtbaar.

EXPERT

Laat leerlingen in groepen van drie of vier werken, zodat ze elkaar niet voor de voeten lopen. Elke groep kan bijvoorbeeld 'expert' worden van een bepaalde bevolkingsgroep. Dit kan door in het museum in te zoomen op een van de vier personages. Vervolgens kunt u de leerlingen de gevonden informatie laten uitwerken tot een presentatie of verslag. Of u laat leerlingen in de klas nog een aantal bronnen bekijken, over Alkmaar of juist over andere steden, die de Opstand vanuit allerlei perspectieven laten

zien. Het is goed mogelijk met de leerlingen, na wat uitleg over de Opstand en zonder voorkennis over Alkmaar, naar het museum te gaan – de uitleg bij de tentoonstelling is duidelijk genoeg en de gebeurtenissen worden op een mooie beeldende manier verteld. Mocht het museum echter te ver weg zijn of vindt u het handig de leerlingen toch alvast wat te vertellen over de gang van zaken in Alkmaar in het jaar 1573, dan volgt hier het verhaal.

ALKMAAR VERDEELD

Alkmaar stond vanaf juni 1572 aan de kant van de opstandelingen, maar er bleef onenigheid over de te volgen koers. Het vernieuwen van de vestingwerken was daarom geen prioriteit, terwijl dit eigenlijk wel noodzakelijk was. Om af te rekenen met de opstandelingen stuurde Alva zijn zoon Don Frederik met een ►

Het Beleg van Alkmaar in 1573, geschilderd door een onbekende kunstenaar rond 1600. Op het schilderij is het beleg vanuit het Spaanse legerkamp in Oudorp te zien. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar.

1 A. Th. van Deursen, *De last van veel geluk. De geschiedenis van Nederland 1555-1702* (Amsterdam 2004), p. 79.

Rechtsboven: Kaart van Alkmaar. Een gedeelte ervan is uitvergroot en wordt toegelicht. Onder: Kaart op de vloer met aan de wanden schilderijen waarop de Spaanse troepen te zien zijn die rondom Alkmaar liggen.

Spaans leger, aangevuld met Waalse en Duitse huurlingen. Naarden werd vrijwel geheel uitgemoord om een voorbeeld te stellen aan de andere ongehoorzame steden. 'Niet één kind is er ontkomen,' liet Alva hierover aan Filips II weten.¹ Haarlem dacht wel twee keer na voordat het de Spanjaarden binnenliet en gaf zich pas op 13 juli 1573 over, na een beleg van zeven maanden. Er heerste grote verslagenheid in Alkmaar na de capitulatie van deze stad. Veel inwoners sloegen uit angst op de vlucht. Wat moest het stadsbestuur doen? Men was het niet eens over het antwoord op deze vraag. Een aantal Alkmaarders stond aan de Spaanse kant en verzocht Don Frederik richting stad te komen. Een voorhoede van het Spaanse leger verscheen dan ook op 16 juli voor Alkmaar. Willem van Oranje gaf echter de geuzenaanvoerder Jacob Cabeliau, die met zijn troepen in Egmond en Heiloo zat, de opdracht Alkmaar binnen te trekken. Het stadsbestuur besloot voorlopig voor geen van beide

partijen de poorten te openen. Wel werden Cabeliau en zijn luitenant Nicolaas Ruychaver binnengelaten voor overleg. Het stadsbestuur bleef verdeeld: moesten ze kiezen voor de geuzen of voor de Spanjaarden? Het is niet duidelijk wat er precies gebeurd is. Ruychaver scheen boos aangedrongen te hebben op een beslissing, waarna hij samen met de burgemeester en een groep burgers met bijlen en voorhamers de sloten van de Friese poort stuksloeg en de

geuzen binnenliet. Een ander verhaal is dat de troepen zelf de poort hebben opengebroken. Jacob Cabeliau had nu het gezag van de stad in handen, bijgestaan door het stadsbestuur. De Spaanse troepen werden door de geuzen uit de voorstad verjaagd.

POLSTOK

Alkmaar kreeg nog wat extra tijd om de stadsverdediging beter te organiseren, omdat er tot half augustus een aantal Spaanse soldaten aan het muiten waren geslagen. De verdediging was daardoor stukken beter toen de Spanjaarden uiteindelijk eind augustus tot de aanval overgingen. Voor een groot deel was de stad omringd door een moderne vestingwal met bastions. De noordzijde was echter nog niet klaar en bestond alleen uit een gracht en een stenen muur. De Spanjaarden wilden het Noorderkwartier veroveren en de Zuiderzee in handen krijgen. Essentieel hierbij was de verovering van Alkmaar. Alva liet Filips II per brief weten dat hij een voorbeeld wilde stellen. Hij was van plan niemand van de Alkmaarders in leven te laten. Don Frederik en zijn troepen verschenen op 21 augustus 1573 voor de stad. Al snel was de stad

aan alle kanten omsingeld. De Spanjaarden lukte het de aanvoeroute van de Schermer naar de stad geheel te blokkeren door de geuzen daar te verjagen en een schip te laten zinken in het Zeglis. Geuzenkapiteins Duivel en Hennebaert stelden voor de stad dan maar over te geven. Ook Haarlem had zich uiteindelijk moeten overgeven. Cabeliau en de burgemeesters wezen dit voorstel af. Wat nu? Alkmaar was geheel omsingeld en van verdere bevoorrading afgesloten. Er was hulp nodig, want dit beleg was niet lang vol te houden. Besloten werd timmerman Maarten Pietersz van der Mey richting Diederik Sonoy te zenden, de gouverneur van het Noorderkwartier. Van der Mey had brieven in zijn houten polsstok verborgen en ging op weg door de vijandelijke linies om te vragen of de sluizen opengezet konden worden en de dijken konden worden doorgestoken, zodat de Spanjaarden het beleg wel moesten staken. Sonoy wilde hiermee akkoord gaan, maar de bestuurders van Noord-Holland stemden niet zomaar toe. Van der Mey moest naar de Statenvergadering in Hoorn, waar hem gezegd werd dat het beleg pas drie weken duurde en dat ze het land niet zomaar gingen bederven. Van der Mey vertrok daarop richting Delft waar hij rapport uitbracht bij Willem van Oranje.

SPIETSEN EN HELLEBAARDEN

De Spanjaarden hadden inmiddels schansen opgeworpen vlakbij de Friese poort. Op 18 september begonnen de kanonnen heel vroeg te vuren op de stad. Dit richtte veel schade aan, maar er vielen nauwelijks slachtoffers. Die middag volgde een bestorming. De Spanjaarden staken de stadsgracht over

en probeerden de stad binnen te komen. Er werd verdedigd met zwaarden en pieken, maar ook met kiezelstenen, brandende teerhoepen en heet (kalk) water. Volgens P.C. Hooft zei een Spaanse soldaat dat hij op de veste 'noch helm, nocht harnas, nocht eenigh soldaatsgewaadt speurde, maar alleenlijk luiden op hun bootsmansch gekleedt, met spietsen en hellebaarden in de vuist, en vochten als leeuwen'.² Met name aan de Spaanse zijde vielen veel slachtoffers. Na deze dag ondernamen de Spanjaarden geen serieuze poging meer om Alkmaar in te nemen. De stad werd op 20 september opnieuw flink beschoten, maar ze slaagden er niet in de stad te bestormen.

Uiteindelijk kreeg Sonoy het voor elkaar: de sluizen werden geopend en de dijken werden doorgestoken. Het water stond al snel zo hoog dat er met schuiten over het land gevaren kon worden. Van der Mey had zelfs moeite de stad weer in te komen. Hij had een aantal brieven bij zich van Willem van Oranje, maar de-

ze verloor hij toen hij in een sloot terechtkwam en bijna verdronk. De Spanjaarden kregen de brieven in handen – achteraf gezien niet zo heel erg, want er stond in dat er nog meer dijken doorgestoken zouden moeten worden. Daarop namen de Spanjaarden het besluit dat voortzetting van het beleg onmogelijk was. Vanaf eind september werden de kanonnen en ander materieel weggevoerd en op 8 oktober verliet het leger definitief de Alkmaarse bodem. Zo begon in Alkmaar de victorie! ■

LITERATUUR

- DIEDERIK ATEN, JAN DREWES e.a. eds., *De geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle 2007.
- A. TH. VAN DEURSEN, *De last van veel geluk. De geschiedenis van Nederland 1555-1702*, Amsterdam 2004.

STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR

Geopend op dinsdag t/m zondag van 11.00 tot 17.00 uur. Jongeren t/m 18 jaar en museumkaarthouders kunnen gratis naar binnen. Er is lesmateriaal beschikbaar bij de tentoonstelling *Victorie!*. Meer informatie: www.stedelijkmuseumalkmaar.nl.

Deel van de tijdlijn
van 25 augustus tot
11 september.

² Diederik Aten, Jan Drewes e.a. eds., *De geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle 2007, p. 61.